

Dva texty k diskusi o památkové péči po pádu komunistického režimu před 25 lety

Ochrana památek se po revoluci 17. listopadu 1989 stala jedním z politicky žhavých témat. Zajímala televizi, rozhlas a snad všechny početné noviny a časopisy, které tehdy vycházely (Lidová demokracie, Mladý svět, Reportér, Republikánské listy, Respekt, Signál, Svobodný zítřek aj.). Působila ostrá kritika žalostných výsledků předchozí památkové péče za normalizace. Veřejnost burcovaly velké památkářské kauzy (osudy břevnovského kláštera, zámku v Jezeří, starého Žižkova, kláštera v Hostinném ad.) a zamýšlené prodeje památek zahraničním podnikatelům (zámek v Lednici). Diskutovalo se o prvních církevních restitucích (premonstráti přišli na Strahov a znovu získali Sv. Kopeček u Olomouce) a navrácení rodinných sídel a majetků šlechtě. Nikdo nevěděl, jak v posttotalitní společnosti zabránit krádežím historických a uměleckých předmětů a jejich zavlčení do zahraničí (v roce 1989 bylo napadeno 79, o tři roky později 1 411 památkových objektů). Intenzivní činnost vyvíjela rychle ustavovaná ochránářská spolčená. Vznikla Nezávislá památková unie, informačně propojující na dvacet pět spolků, klubů či sdružení Čech a Moravy. Ustaveno bylo Pražské grémium pro ochranu a rozvoj kulturního prostoru hlavního města, založené zástupci čtrnácti kulturních, pedagogických a vědeckých institucí. O památkovou péči se intenzivně zajímala Komora architektů a řada restaurátorů. Předpokládalo se, že vznikne Komora restaurátorů.

Intenzivně se probírala otázka, jak s památkovou péčí dál, nejdříve v Občanském fóru,¹ později díky zájmu Václava Havla až na Pražském hradě a na mnoha dalších místech. Sedmáct známých historiků umění, architektů, teoretiků a restaurátorů zveřejnilo věcný návrh reformy památkové péče. Objevily se první návrhy na změny v legislativě, předpokládalo se, že bude schválen nový památkový zákon. Radikální aktivisté žádali ustavení památkových úřadů s posílenými pravomocemi. Nechyběly ani návrhy na zrušení ministerstva kultury a na novou organizační strukturu úřadu pro ochranu památek a přírody v Praze. Skupina architektů „Zlatí orli“ požadovala v Praze rekonstrukci Útvaru hlavního architekta.

A dělo se toho tehdy ještě mnohem a mnohem více, téma na více než jednu disertaci. Ovšem shrnout, zevrubně analyzovat a vyhodnotit spektrum diskusí o památkách a památkové péči po revoluci 17. listopadu 1989 nebude po dvaceti pěti letech

snadné. Ne vše bylo publikováno. Někteří z protagonistů tehdejších aktivit už nejsou mezi námi. Památková péče jako instituce se mezitím stabilizovala. Veřejné diskuse o ochraně památek v porovnání s rokem 1990 téměř ustaly. Z ochránářských spolků nepřetržitou činnost vykazuje snad jen Klub Za starou Prahu. Intence tehdejších diskusí a jejich etické motivace, které částečně zachycují i mé následující dva články, ovšem mohou být kdykoliv znovu aktuální.²

Svědění památkáře

(Napsáno 15. 12. 1989 pro Lidovou demokracii, neotisknuto)

Jak žili v uplynulých desetiletích ti, kteří svůj život spojili s osudem památkáře? Pro něž uplynulé věky našich národů, jejich tragické prohry a období nadšeného rozmachu, ztělesněné památkami, se nemohly nikdy stát jen, jak se nám neustále vnucovalo, přežitou minulostí. Jak se jim žilo, když ti, jimž patřila „výkonná moc“, se jim pro jejich bezmocnost přehlíživě vysmívali? Jak se jim žilo, když o památkách často rozhodovali necitliví a málo vzdělaní funkcionáři? Kam se mohli obrátit o pomoc ve společnosti, která jim upřela právo dovolávat se veřejného mínění? Jejich nadřazení je v kritických ochránářských situacích zrazovali, nedovolovali jim vystupovat na veřejnosti, posílali je do „památkářského ústraní“, vyradili je z pracovního týmu, vystrnadili je z pracovního místa. Přes všechnu diskriminaci této agrese aktivně vzdorovali – být tím vyčerpávali svou životní energii, ztráceli psychickou rovnováhu, sebejistotu a schopnost soustředění na vědeckou práci. Žili, aby obstáli před svým svědomím a nezradili svou profesi.

Čeho dosáhli? Mohlo se zdát, že velmi mála. Osud našich památek se zdál být zpečetěn. Převládá skeptický názor, že naše krásná historická města, která přečkala 2. světovou válku, definitivně zničí panelákový mor, že naše hrady a zámky budou přežívat jen jako „obřadní síně“ a přepychové hotely pro cizince, že se sbírky našich památek tzv. „druhořadého významu“ prodají do zahraničí.

Nyní, na počátku nové etapy naší historie, je však zřejmé, že vražedný přístup k památkám neztvrdil. Že naše památky navzdory obrovským ztrátám, jejichž vyčíslení bude pro veřejnost šokujícím mementem, přežily a mohou být zachráněny pro příští generace. Díky našemu lidu, který se nevzdal své historie, svých památek. Díky svědomí památkářů.

Dnes je třeba proměnit naše představy o jiné, ne deformované památkové péči ve skutečnost. Ale co

památkáři zvyklí žít v zákopech kruhové obrany? Věřím, že za nové situace rychle okřívají, že se nebudou obávat vystoupit ze stínu a přejít do ofenzivy.

Étos českého památkářství dříve a dnes

(Nepublikovaný referát v rámci cyklu přednášek a besed „Dobroslav Líbal a jeho hosté k současným problémům péče o památky“, Národní technické muzeum v Praze 1. dubna 1997, pořadatel Státní ústav památkové péče prostřednictvím Agentury Kulturní dědictví – Václav Pilz)

Vycházím z teze, že za minulého totalitního režimu aktivně působil étos památkáře odporující oficiální ideologii tehdejší státní památkové péče. Prakticky všichni polem pracující památkáři tento étos prožívali a byli si vědomi jeho odlišnosti od oficiální marxistickoleninské teorie kultury. Na tuto skutečnost se velmi rychle zapomíná.

Zastánci niterného étosu českého památkářství za totality pochopitelně nebyli organizováni. Spojovala je pouze odpovědnost za osud našich památek. Neaspirovali na mocenské postavení v oboru, vyžadující politický konformismus. Proti škodlivým rozhodnutím „orgánů“ veřejně přímo nevystupovali, ale v rámci svých možností pokud možno korigovali jejich důsledky.

Vládnoucí moc si byla vědoma odporu památkářů vůči nekulturnímu, ideologicky a ekonomicky podmiňnému výkonu státní památkové péče, ale na rozdíl od 50. let vůči němu veřejně příliš nevystupovala. Otevřený odpor po roce 1948 vedl k represím – viz tragický závěr života Václava Wagnera, žalářování Růženy Vackové a Oldřicha Stefana, postihy Václava Mencla, Oldřicha J. Blažička, Emanuela Pocheho a dalších představitelů tehdejší české kultury. Za normalizace byly zákroky vůči památkářům už méně radikální.

Památkáři s etickou odpovědností za osud našich památek dokázali zabránit zničení mnoha z nich. Připomíná se výrok Ludvíka Vaculíka, že vše, co bylo před rokem 1968 v našem státě dobrého vykonáno,

■ Poznámky

1 Tehdejší diskusi odráží stať GABAL, Ivan. Kulturní kapitál a konvertibilita naší historie. *Fórum: Týdeník Občanského fóra*. 1990, roč. 1, č. 1–2. Bez ISSN.

2 K tématu více: HLOBIL, Ivo. *Na základech konzervativní teorie české památkové péče. Výbor z textů*. Praha: Národní památkový ústav, 2008. ISBN 978-80-87104-32-3. S. 60–80.

muselo být na vládnoucí třídě vyvdorováno. V budoucnosti bude ale třeba analyzovat i výsledky promiskuity oficiálních představitelů památkové péče s vládnoucí komunistickou stranou, pochopitelně v konkrétním historickém okamžiku. Vrchol kritiky „buržoasní“ památkové péče znamenala konference československých historiků umění, výtvarných kritiků a teoretiků umění konaná v roce 1951 v Bechyni. Po smrti J. V. Stalina a K. Gottwalda přišlo období „tání“ a postupný odklon od historizující fáze socialistického realismu. Oficiální představitelé oboru, veřejně nadále podporující kulturní politiku strany, se distancovali od nepříznivého vývoje ochrany památek a nebránili zveřejňování kritických názorů. Nejdále zašlo Memorandum o současném stavu památkové péče v ČSSR, uveřejněné na počátku pražského jara 1968 v časopise Umění, vydávaném Ústavem teorie a dějin umění Československé akademie věd, za ředitele Jaromíra Neumanna (předtím hlavního protagonisty bechyňské konference).

Za normalizace došlo k posílení etosu řadových památkářů i promiskuity funkcionářů, což mělo své důsledky. Radikalizoval se rozdíl mezi oficiální ideologií a vnitřní etikou oboru. Ty, kteří se prospěchářsky podřídili obnovené stranické disciplíně, zajímal především vlastní mocenský a pekuniární prospěch. Sem mj. patří tehdejší pokus o zřízení „památkového ústředí“ a centrálních „restaurátorských ateliérů“. Záměr se nepodařilo uskutečnit kvůli houževnatému odporu „na volné noze“, tj. do značné míry „svobodně“ pracujících restaurátorů.

Za normalizace eticky působící památkáři dospěli k závěru, že naše památky v době jejich všeobecného ohrožení, ideologicky i civilizací, představují jedny z posledních autentických národních hodnot, dokládají odvěkou sounáležitost našich zemí se západní Evropou, jsou monumenty církevních a humanistických tradic. Každodenní styk s výkonnými orgány státní památkové péče, často s nevzdělanými a málo kultivovanými byrokraty, stupňoval jejich angažovanost při ochraně památek.

Ochrannářský etos památkářů navíc posiloval nepříznivý vývoj našeho stavebnictví, architektury a urbanismu. Teorie symbiózy historické a nové architektury, historických městských jader a nové výstavby, formulovaná koncem 50. a počátkem 60. let, se po roce 1970 ukázala jako nereálná. Ztráty cenné historické architektury nahrazovala průmyslová panelová zástavba. Za tohoto stavu se každá historická stavba zdála hodnotnější než ty současné. Etickým imperativem památkářů se za tohoto stavu stalo bezvýhradné lpění na všech památkových hodnotách. Obecnému chátrání památek však nebylo možné zabránit.

Režim rezistenci památkářů a kritický stav našich památek pochopitelně nemohl přehlédnout, reagoval po svém. Po slabomyslném pokusu učinit za nepříznivý stav odpovědný samotné památkáře (v časopise

Tribuna) došlo na postupné vypovídání státní odpovědnosti za záchranu krajně poškozených památek. Místní orgány měly uvolněné ruce s likvidováním „ruin“.

17. listopad 1968 znamenal pro památkáře novou naději. Otevřela se perspektiva řešit nahromaděné problémy naší památkové péče prostředky demokratické a ekonomicky prosperující společnosti. První náznaky změn v tomto směru vzešly od občanských, církevních, profesních a odborných seskupení. Začalo se ukazovat nejen institucionální, ale také občanské ukotvení památkové péče. Projevila se intenzivní snaha formulovat novou legislativu kultury včetně památkové péče. Počáteční optimismus ale vystřídalo jisté zklamání. Nepodařilo se formulovat a prosadit tzv. „střešní zákon“, zabývající se řešením oborových vztahů v kultuře, ani tzv. „zákon o kulturním dědictví“ a dokonce ani nový zákon památkové péče. Nekonečné byly diskuse o eventuálním přenesení „výkonné pravomoci“ na odborné orgány státní památkové péče. Památkovou péči zavaly problémy s restitučními, trhem a krádežemi památek. Hledá se rovnováha mezi lidskými právy a veřejným zájmem na ochraně památek.

Začíná veřejná diskuse o etosu památkářství v demokratické společnosti, přerušena v roce 1948, do převratu 17. listopadu pak pouze privátní. Utajovaný etos památkářství ztratil své předchozí opodstatnění. Památkáři mohou a musí poukazovat na etickou podstatu své činnosti a obhajovat ji veřejně. Zatím to však nebylo náležitě pochopeno. Ovlivňují nás neblahé zkušenosti z minulosti, málo reflektujeme současné změny a příležitosti.

Ivo Hlobil

K osmdesátým narozeninám Jaroslava Svatoňe

V letošním roce se dožil osmdesátí let náš milý emeritní kolega a pro mnohé z nás učitel a mnohaletý přítel Jaroslav Svatoň. Málokterý z památkářů naší generace tak výrazně ovlivňoval a posunoval vpřed náš obor jako právě on. Je proto na místě znovu si připomenout, co pro českou památkovou péči vykonal a čím ji obohatil.

Pro Svatoňe byla vždy charakteristická věrnost a loajalnost vůči lidem, kterým vděčil za své vzdělání a odborný růst. Vystudoval obor dějiny umění na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a s velkou úctou vždy vzpomínal na své učitele, k nimž patřily velké osobnosti českých dějin umění a archeologie – Jan Květ, Jaroslav Pešina, Jan Filip, Jaromír Neumann a Viktor Kotrba. Mladý absolvent po škole přijal místo v tehdy – po vydání prvního českého památkového zákona č. 22 z roku 1958 – nově založeném Státním ústavu památkové péče a ochrany přírody, kterému pak zůstal věrný během celé své odborné dráhy. Zde

1

Obr. 1. Jaroslav Svatoň na Slavnostní shromáždění u příležitosti mezinárodního dne památek a sídel 16. 4. 2015. (Foto: Ladislav Bezděk, 2015)

měl možnost seznámit se nejprve s útvarem evidence a dokumentace, poznat soupisovou práci, tvořící se tehdejší státní seznamy kulturních památek. Navázal celoživotní spolupráci s vynikajícími odborníky, jako byli Jaroslav Wagner, Jaroslav Herout, renomovaný geometr Miloslav Jiřinec i skvělí profesionální fotografové Vladimír Hylílek, Čestmír Šíla a Vojtěch Oberaigner. Svatoň se od nich naučil důkladně zkoumat a dokumentovat památky, což byla nedocenitelná zkušenost i pro práci v Odboru péče o památky, kam přešel v roce 1962.

Tehdy nastalo první velké období Svatoňova tvůrčího přínosu pro rozvoj české památkové péče. Za skvělou příležitost a zároveň velkou čest dodnes považuje to, že se stal spolu s Pavlem Korčákem, Mariánem Farkou, Jiřím Kostkou a Jaroslavem Wagnerem členem řešitelského týmu Václava Mencla, pod jehož vedením objeli téměř celé tehdejší Československo a početným souborem snímků, popisů i polních náčrtů mapovali dochované historické omítky. Výsledkem byla skvělá, dodnes nepřekonaná kniha Výtvarný vývoj středověkých omítek.¹ Na osobnost Václava Mencla jako pedagoga, nesmírně kreativního vědce i všestranně imponujícího člověka Svatoň vždy s vděčností vzpomínal. V polovině 60. let se Svatoň s obrovským elánem zapojil i do úkolu patřícího na několik desetiletí k hlavnímu poslání tehdejšího SÚPPPOP. Jednalo se o vytvoření zcela nové metodiky, odborné revidová-

■ Poznámky

1 MENCL, Václav a kol. *Výtvarný vývoj středověkých omítek*. Praha: Orbis, 1968. Bez ISBN.